

XVIII. ULUSLARARASI ASSYROLOJİ KONGRESİNDEN NOTLAR

A. M. DİNÇOL
(İstanbul)

Uluslararası nitelikteki Assyroloji Kongresi, on sekizinci toplantısını da bu yıl 29 Haziran - 3 Temmuz tarihleri arasında Almanya'nın Münih şehrinde yaptı. Bu çalışma dönemi için "Eski Mezopotamya ve ona komşu bölgelerdeki sosyal sınıflar" konu olarak seçilmiş ve şimdiye kadar insan grupları ya da bireyler hakkında metinlerde raslanmış terimlerin, kesin değilse bile yaklaşık olarak açıklanması, toplum yapısının aydınlatılması amacına yönelinmişti. Ayrıca, yeni kazılarda elde edilen buluntular üzerindeki tebliğler ve bu arada bir de dolaylı olarak kazı tekniğine değinen bir bildiri programa dahil edilmişti. Tarihî Residenz'in Bavyera İlimler Akademisi'ne ait bölümünde, büyük oturma salonunda sürdürülen toplantılara, İstanbul Üniversitesi'nden Doç. Dr. Muhibbe Darga ve bu satırların yazarı, Ankara Üniversitesi'nden ise Prof. Füzûzan Kınal katılmışlardı. Yakın konuların arka arkaya getirilmesi ile düzenlenen programda, Doğu Bloku ülkelerine mensup meslekdaşların gelememeleri yüzünden bazı değiştirmeler yapıldı ve bunların tebliğlerinden bazıları başkaları tarafından okundu, gönderilmeyen tebliğlerin yerine ise önceden ilân edilmeyen başka bildirimler alındı.

Genel olarak enteresan ve aydınlatıcı geçen ve zaman zaman da bazı terim ve kavramlar üzerinde canlı tartışmalara sahne olan kongredeki bütün tebliğlerin burada etraflı bir şekilde anlatılmasına imkân olamayacağı açıktır. Konuşmaların kapsadığı tarihî devirler de çeşitli ilgi ve uzmanlık sahalarına girdiğinden, biz burada sadece Hititoloji ve Anadolu ile alakalı konularda sunulan bildirimleri ve değişik uzmanlık dallarında çalışanların, kendi alanlarında önemli saydıkları bazı problemleri aralarında konuşup, çözüm yolları aramalarını sağlamak amacı ile ilk defa bu kongrede düzenlenen küçük tartışma gruplarından, Hititologlara ayrılanında ele alınan sorunları özetlemeğe çalışacağız. Diğer alanlarda yapılan tebliğlerden, W. Röllig (Tübingen)'in "Yeni Akkad myhtos ve epos'larında toplumsal düzenin akisleri" konulu konuşmasının tam metni ile I. J. Gelb (Chicago)'in "Hürriyetten esarete", S. N. Kramer (Philadelphia)'in "Kadim Mezopotamya'da modern sosyal problemler", I. M. Diakonoff (Leningrad)'un "Bâbil'de sosyo-ekonomik sınıflar ve Bâbilli'lerde sosyal tabakalanma kavramı", H. Sauren (Louvain)'in "Bir Sümer teşebbüsünde personel idaresi", H. Limet (Liege)'nin "Sümer toplumunda yabancı", J. Renger (Chicago)'in "*munnabtum* = 'kaçak' ve eski Bâbil toplumundaki sosyal antagonizm'lerin diğer yönleri", M. Astour (Edwardsville)'un "Ugarit'te tüccar sınıfı" ve P. Naster (Louvain)'in "Eski Mısır'da çeşitli mesleklerde işçi

sınıfı olarak cüceler” adlı çalışmalarının özetleri kongre organizatörleri tarafından çoğaltılıp, katılanlara dağıtılmıştır. Aşağıda sunduğumuz, beş tebliğe ait notlar, konuşmalar ve konuşmacılara yöneltilen soruların cereyanı sırasında, tarafımızdan kaydedilen sözcüklerin, henüz canlılığını koruyan izlenimlerimiz yardımıyla düzenlenmesinden meydana geldiği için, bulunması mümkün olan eksiklikler ve yanlış anlamalardan ötürü, tebliğ sahiplerinden peşinen özür dileriz.

29 Temmuz Pazartesi günü, sabah oturumunda konuşan H. J. Nissen (Chicago), “Arkeoloji ve yerleşme yerlerinde sosyal strüktür” konusunu ele aldı. Önce ‘arkeoloji’ kavramının Amerika ve Eski Dünya’daki farkına değinen tebliğ sahibi, Amerikan Arkeolojisi’ne antropolojinin yaptığı etkilere işaret ettikten sonra, kazılarda, yerleşme alanının sosyal yapısını meydana çıkarmak için nasıl çalışılması gerektiğini, bu arada kantitatif metodların belge analizlerine yaptığı yardımları açıkladı. Avrupa için pek yeni fikirler savunan bildirisini ilgi ile karşılanan konuşmacı ile verilen arada görüşmek fırsatını bulduk. Kendisine, Amerika’da ve dünyada, sözünü ettiği sistem ve kavramları ilk olarak bir teori ve metod halinde derleyip, sunan L. Binford’dan ne derece etkilendiğini sorduğumuzda, konuşmacı, Binford’un fikirlerinin belleğinde “biryerlerde kayıtlı” olduğunu, fakat kesin bir etkilene söz konusu olamayacağını, kendisinin Binford tarafından ortaya atılan “katı ve taviz kabul etmez” sistemleri tamamen benimsemediğini, bunların Yakın doğu Arkeolojisi’ne tıpatıp uygulanamayacağını bizzat İran’da yaptığı çalışmalarda denediğini, daha esnek ve problemlere göre yönlendirilen bir çalışma metoduna taraftar olduğunu belirtti. Detaylarını vermediğimiz bu tebliğin işlediği konuları Dinçol ve Kantman, “Arkeolojide yeni kavramlar ve metodolojik araştırma plânlaması” *Bellekten* 127: 331-353 ve gene aynı yazarlar, *Analitik Arkeoloji* (Anadolu Araştırmaları III - Özel Sayı), İstanbul 1969, adlı makale ve kitapta bulmak mümkündür.

Aynı gün öğleden sonraki oturumda, gelemeyen bir tebliğ sahibinin yerine, M. Dietrich (Münster) “Alalah’ta sosyal tabakalara dair” adlı bildirisini sundu. Aşağıda özünü vermekle yetineceğimiz bu konuşma, M. Dietrich - O. Loretz, “Die Soziale Struktur von Alalah und Ugarit (II)” *Die Welt des Orients* 5 : 57 - 93 isimli yazıda söylenenlerden başka bir yenilik getirmedir. Konuşmacı, metinlere göre Alalah’ta dört toplu tabakası tesbit ettiğini, bunların isimlerinin, Akkadça karşılıklarının ve bu tabakalardaki kişilerin mesleklerinin şunlar olduğunu açıkladı : (1) *marjanne* (Akk. yok) = en yüksek tabaka; belediye başkanları, kâtipler v.s gibi önemli görevlerdekilere, (2) *ehele* (Akk. *šūzubu*) = İkinci yüksek tabaka; deri işleyiciler, dülgerler v.s. gibi zenaat sahipleri, (3) *haniahhe* (Akk. *ekū*) = bahçıvanlar, hasır örücüleri v.s. gibi el işçileri, (4) *huḫše* (Akk. *namē*) = çiftçi ve çobanlar. Konuşmacı bu tabakaların, “savaşçı listeleri”ne göre de şu şekilde ayrıldığını söyledi : (1) ve (2) arabalı savaşçılar, (3) ve (4) yaya askerler. Bunlardan çıkan sonuç, Dietrich’e göre, (1)’in hür kişiler (2) ve (3)’ün yarı hürler, (4)’ün ise “basit halk” tan kurulu olduğu idi. Gelb, haklı olarak, tebliğ sahibine, son tabakadaki çiftçi ve çobanların esir olup olmadıklarını sordu. Konuşmacı bunun hakkında kesin bir bilgi bulunmadığını açıkladı. Gelb, tekrar söz alarak, bu terimlere konuşmacının neden “tabaka” adını verdiğini, neden “sınıf” demediğini sordu. Dietrich’in bunların daha genel kavramlar olduğunu söylemesi üzerine, Gelb, belki de bunlara toplum yapısı

içindeki sınırlamalar (Abgrenzungen) demenin daha doğru olacağını kısaca savundu. Burada, "sınıf" teriminin tarifinin kongrede en çok tartışılan bir konu olduğunu da belirtmemiz gerekir.

2 Temmuz Perşembe gününün öğleden sonrası küçük tartışma gruplarının toplantılarına ayrılmıştı Hititologlar, Üniversite'nin Hititoloji Enstitüsü'nde biraraya geldiler. Ele alınan mesele, Hitit dilindeki gelişim basamakları idi. Uzunca bir süredir H. Otten (Marburg) ve ekolüne mensup kişilerce fazla bir açıklama yapılmadan kullanılan "eski duktus" ve "eski Hititçe" ile "orta Hititçe" terimlerinin, arka arkaya neşredilen, H. Otten ve V. Souček, *Ein althethitisches Ritual für das Königspar* (StBoT 8), Wiesbaden 1969 ve H. Otten, *Zur sprachlichen und historischen Einordnung des Madduwatta-Textes* (StBoT 11), Wiesbaden 1970 ile Ph. H. J. Houwink ten Cate (Amsterdam), *The Records of the Early Hittite Empire* (1450 - 1380 B. C.), Leiden 1970 gibi eserlerle bugünlerde büyük bir aktüalite kazanması, fakat, aynı zamanda da bilim adamları arasında fikir uyumsuzlukları çıkarması sonucu meydana gelen karışıklığın bu toplantıda açıklığa kavuşturulması arzulanmıştı. Konu, eski-yeni dil evrelerinin ayırımında kullanılacak kriterlerin neler olması lâzım geldiğinin tesbiti ve bu kriterlerin yardımıyla yeniden tarihlenecek (Umdatierung) metinler dolayısıyla, Hitit tarihinde yapılması gereken değişiklikler gibi, gerek filolojik, gerek historik yönlü problemleri kapsaması yüzünden, iki kısımda tartışıldı. Önce Hitit belgelerindeki duktus farkları üzerinde duruldu ve Otten, tablet kopyalarını yaparken bu ayrılığın farkına vardığını, yukarıda sözünü ettiğimiz StBoT 8'de de tarifini yaptığı gibi, çivi başlarında ve tablet ayırım çizgilerinde, bir grup tablette diğerlerine nazaran göze batan değişiklikler bulunduğunu, bu tabletlerin de kontext bakımından eski devre ait olduğunu ve böylelikle, bu özellikleri taşıyan duktus'la yazılmış tabletleri dilin eski devresine tarihlenen mümkün olduğunu bildirdi. Ayrıca, bu şekilde ortaya çıkan, eski ve yeni duktus'ların yanı sıra, bir de bunlardan gene bazı farklarla ayrılan, fakat "eski duktus'u daha çok andıran" bir duktus daha tesbit ettiğini, bunu da, sırf bir isim vermek amacıyla, "orta Hititçe" olarak nitelendirmiş olduğunu açıkladı. A. Kammenhuber (München), bu sonuncunun tartışmaya açık olsa bile, eski ve yeni duktus farkının herkesce kabul edildiğini, bu ayrılığın herhalde iki ayrı kâtip ekolünün yazı stili olamayacağını söyledi. A. Goetze (New Haven), buna şiddetle itiraz ettiğini, eski duktus'la yazıldığı söylenen belgelerin fotoğraflarının yayınlanmamış olduğunu, bunların bir "sır" olmaktan çıkarılıp, bilim âlemine sunulmasından önce bu duktus farkını kimsenin kimseye empoze etmeye hakkı olmadığını anlattı. Otten ise, fotoğrafla olmasa dahi, kopya olarak bu tip tabletlerden bir miktar yayınlamış olduklarını söyledi. H. G. Güterbock (Chicago) da Goetze'ye esasta hak verdiğini, yalnız, kendisinin de biri Türk Tarih Kongresi'nde, biri de American Oriental Society toplantılarından birinde olmak üzere, iki defa bu tip eski tabletlerin slide'larını gösterdiğini, fakat, bunların iyi klişelerini teknik bazı imkânsızlıklar yüzünden hiç bir yerde yayınlamadığını açıkladı; tabletleri ne kadar taklid etmeğe çalışırsa çalışsın, her kopistin kopyalara kendinden birşeyler kattığını, hattâ bu yüzden hangi kopyanın kimin tarafından yapıldığının belli olduğunu, şu halde kopyaların tabletin duktus'unu tamamen yansıtmadığını savundu. Bu arada, Otten'e eski duktus'la yazılmış tabletlerin, arkeolojik yönden de bunların eskiliğini ispata yarayacak bir tabakada

çıkıp çıkmadığı soruldu. Otten, buluntu yeri bakımından kesin birşey söylenemeyeceğini bildirdi. Kammenhuber, eski ve yeni dildeki gramatikal farkların daha etraflı incelenmesi gerektiğine işaretle, kendisinde bu yönde çalışma yapabilecek kadar fazla malzeme bulunduğunu anlattı. Fakat Otten, tabletlerin çoğu zaman eski dildeki tabletlerden kopya edilmiş olduğunu, kâtiplerin bazı eski elemanları değiştirdikleri halde, bazılarını bıraktıklarını, bu sebepten yeni dildeki tabletlerde de bir takım arkaizm'lerin bulunabileceğini ve sadece morfolojik açıdan geliştirilecek bir incelenenin, metod bakımından daha başlangıçta yanlış bir teşebbüs olduğunu, dolayısıyla, hatalı sonuçlara götüreceğini savundu ve esas ayırım kriterinin duktus farkı olduğunu iddia etti. E. von Schuler (Berlin), haklı olarak, bu problemin çözümü için, henüz yapılmamış, paleografik bir araştırmanın gerçekleştirilmesinin şart olduğunu ve bu yapılmadıkça meseleyi şimdilik bir kenara bırakmanın doğru olacağını anlattı. R. A. Crossland (Sheffield), bu meselede linguistik tarihlendirme metodlarının uygulanmasını teklif etti. Tartışma bundan sonra Ten Cate'nin yukarıda adı geçen çalışmasına Kammenhuber'in itirazları ve yazarın bu husustaki savunması şeklinde devam etti. Kammenhuber, Ten Cate'nin 1965 yılında Chicago'da Güterbock'un idaresinde Üniversite'nin Humanities Dept.'inin Linguistik Araştırma bütçesinden sağlanan maddî yardımlarla başladığı ve 1966 ce 1967 senelerinde gene kısa süreler Amerika'ya gelerek, elektronik computer'ler yardımıyla sürdürdüğü etüdlarının (cf. H. G. Güterbock, "The Hittite Computer Analysis Project" *The Oriental Institute Report 1967 - 68* : 17 - 18) sonucu olan bu kitabı, birçok açılardan eleştirdiği bir makalesinin baskı provalarını ve *Zeitschrift für Vergleichende Sprachwissenschaft*'in son sayısında çıkmış olan "Sprachstufen des Hethitischen" adlı bir yazısını toplantıda bulunanlara gösterdi. Daha sonra Kammenhuber, Otten'e özellikle "Schutthaufen" tabletlerinin işlenmesi hususunda işbirliği teklifinde bulundu. Verilen kısa bir aradan sonra, problemin tarihi yönünü tartışmak üzere tekrar birleşildi. Fakat konu, toplantının başında, dilin gelişimi ile tarihî olayların birbirine uygun olduğunu ve bunu *Alaşa* meselesine ait belgeleri incelerken tesbit ettiğini iddia eden G. Steiner (Marburg)'in sözlerinin etkisiyle değişik bir mecraya döküldü ve *Alaşa*'nın erken devirde Hitit hâkimiyetine girip girmediği tartışılmaya başlandı. Astour, adanın Hititlerin idaresine girmiş olduğunu söyledi. Goetze ise, buranın Hititlerce kral ailesine mensup kişiler için sürgün yeri olarak seçilmesinin, muhakkak adanın kendi egemenlikleri altında olduğunu ispat edemeyeceğini söyledi. Bir ara, *Alaşa*'nın gerçekten Kıbrıs olup olmadığı tartışıldıysa da, *Alaşa* için kıtada bir yer bulunamayacağı, gerek Güney Anadolu, gerek Lübnan - Filistin kıyılarının tarihi coğrafyasının oldukça kesin bir şekilde bilindiği belirtildi. Bundan sonra, Astour, Goetze ve F. Cornelius (Greifenberg) arasında *Ura*'nın lokalizasyonu ile ilgili konuşmalar oldu. Astour, buranın bir liman olduğunu söyledi, Güterbock ta, bunu bir Bo. - Nr. tabletin doğruladığını, *Ura*'ya yüz gemi hububat yollandığından bâhis olduğunu açıkladı. Konu, F. J. Tritsch (Birmingham) tarafından *Ahhiyawa* problemine aktarıldı ve bunun Anadolu'da mı, adalarda mı yoksa kıta Yunanistan'da mı olduğuna dair görüşler bir kere daha gözden geçirildi. Toplantının bu kısmı, böylece amacından uzaklaştıktan sonra, sona erdi.

3 Temmuz Cuma günü oturumu Cornelius "Feodal devlet olarak Hitit İmparatorluğu" konulu tebliği ile açtı. Konuşmacı, Hitit devletinin genel karakterinin

feodal olduğunu, Orta Çağ devletleri ile yaptığı kıyaslamalarla savundu; büyük toprak sahiplerinin, serf ve esirlerin esas sınıfları teşkil ettiğini açıkladı.

Bunu takiben, V. Koroşec (Ljubljana) söz aldı ve "Hitit hukukî kaynaklarına göre toplum yapısı üzerine" adlı bildirisini sundu. Konuşmacıya göre, Hitit kanunlarında esirler de hür insanlar gibi korunmaktadırlar, hattâ esirler ve hür kişilerin korunması birbirine paraleldir, sadece cezalar, esir yaralıyan için, hür yaralıyana nazaran yarı yarıya azdır. Bir de, esire sahibi tarafından "sakatlama cezası" (Verstümmelungsstrafe) verilebilmektedir (cf. Kanun maddesi § 95, § 99). Koroşec ayrıca, Hitit kanunlarında zamanla bir gelişim olduğunu ve cezaların yarı yarıya indirilmiş bulunduğunu da belirtti. Otten de aynı fikirde olduğunu açıkladı. Güterbock ise, Koroşec'in dediklerine ilâveten, birinci ve ikinci kanun serileri arasında bir fark daha mevcut olduğunu, ilkinde esirlerden sadece "objekt" olarak bahsedildiğini, yâni esire karşı yapılacak bir kötülüğün ne şekilde ceza göreceğinin belirtildiğini, ikinci seride ise, esirlerin de olayların faili ve "cezaî ehliyeteye sahip" kişiler durumunda olduğunu hatırlattı. Goetze, cezalardaki indirimin muhakkak bir gelişim ile açıklanamıyacağını, belki de "para" değerinde yapılan bir değişme sonunda bu farkın ortaya çıkmış olabileceğini söyledi ise de, Koroşec cevapla, kralları genellekle cezalardan pay aldıklarını, sonradan bundan vaz geçtikleri için, cezalarda bir indirim olduğunu (cf. § 9) ve bu tip gelişmelerin daha sonraki devirlerde de görüldüğünü örneklerle açıkladı.

Aynı gün üçüncü bildiri Güterbock'undu ve "*ellum*, *wardum* ve *asîrum* terimlerinin Hitit metinlerindeki akisleri" konusunu işlemekteydi, Tebliğ sahibi, Hamurabi kanunlarında raslanan *awîlum*, *muşkênum* ve *wardum* terimlerine karşılık, Hitit belgelerinde *ellum* ve İR kelimelerinin kullanıldığını belirtti. İR'lerin İR.É. NA4 ve İR.DUMU.LUGAL gibi çeşitleri bulunduğunu söyledi. Konuşmacı, metinlerden elde edilen bilgiye göre, İR sınıfına giren kişilerin evlenirken başlık ödediklerini, suç işledikleri takdirde para cezası verdiklerini, şu halde paraları olduğunu, mülkiyet hakkına sahip kişiler olduğunu söyledi. Buna göre, İR tam esir değil, "yarı-hür" adı verilebilecek insanlardı. Bunlardan başka LÜ GİŞ TUKUL olarak nitelendirilen insanlar ise, açıcı, deri işçisi, at bakıcısı ve terzi gibi mesleklerde bulunmaktaydılar ve toprak bağısı belgelerine göre (Landschenkungsurkunde) mülkle birlikte devredilebiliyorlardı. Bunlara da Güterbock, toprağa bağlı "hür olmayanlar" (Unfreier) demektedir. Konuşmacı ayrıca, metinlerde bir de ŞU.DIB (= savaş esiri) ve NAM.RA (= sivil esirler)'ların bulunduğunu (Hititçe okunuşları: *appanza* ve *arnuwalas*), bunlardan ilkinin, genellikle kadın ve çocuklardan kurulu olan NAM.RA'ların hizmetine verildiğini, çünkü kocaları öldürülmüş olan sivil esirlerin, iş gücü olarak erkeklere ihtiyaçları olduğunu söyledi. Güterbock bundan sonra LÜ *hipparas*'ların özelliklerine geçti, bunlara LÜ *asîrum* da denildiğini, bunlarla alışveriş yapılamayacağını, bunlardan birşey alanın geri vermesi gerektiğini belirtti (cf. § 48, § 49), kelimenin *happar* "ticaret" ile bir ilgisi olup, olmadığını düşündüğünü, belki de bu insanlar alınıp-satılabildiği için, bu adın kendilerine takılmış olabileceğini sandığını söyledi. Esirlere verilen cezalarda da ilgili olarak, Güterbock, *parâ tarnâ* (cf. § 34, § 36) fiilinin anlamına da değindi. Bunun, Friedrich HWb : 215'te dendiği gibi "dışarı bırakmak, birisine bırakmak, müsaade etm." anlamlarına gelmediğini, Goetze'nin bu fiille bir sosyal mevki değişimi ifade edildiğini doğru olarak

sezinlediğini (cf. Goetze, "The Hittite Laws", *ANET*²: 190) belirtti ve bunun Almanca "veräussern" karşılığı, yani "satmak" anlamında kullanıldığı görüşünü benimsediğini anlattı. Sonuç olarak konuşmacı, Hititlerde *ellum* ile nitelenen sınıfın büyük toprak sahipleri olduğunu, diğer terimlerle ifade olunan bütün kişilerin İR adı altında toplanabileceğini söyledi. Söz isteyen von Schuler, terimlerin relativ olduğunu ve kontexte göre anlam değiştirdiğini, meselâ bazı küçük kırallıkların hükümdarlarının, kendilerinden büyük krallara yazdıkları mektuplarda, kendilerinden "kölen" diye bahsettiklerini hatırlatarak, terimlerin kanısınca sosyal statüyü her zaman doğru aksettirmediğini söyledi. Güterbock, her terimin, içinde bulunduğu metne göre anlam kazandığı hususunda kendisine hak vermekle beraber sözü geçen mektuplardaki "köle" sözünün tamamen bir nezaket ifadesi olduğunu açıkladı. Gelb ise, Sümer metinlerine göre kendi yaptığı toplumsal sınıflamanın, buna uymadığını bildirdi, Güterbock buna cevapla, Hititlerin Sümer ve Akkad terimlerini aynı anlamda kullanmadıklarına dikkati çekti.

Özetine vereceğimiz son tebliğ, gelemeyen meslekdaşlardan birine ayrılan zamanda, gene toplantıda bizzat bulunamayan ve yazısı Otten tarafından okunan VI. Souček (Prag)'indi ve KUB XXXVIII 12'nin işlenmesi ile ortaya çıkan sonuçlardan birini ele alan (aynı metnin başka bir sonucu için cf. M. Darga, Hitit metinlerinde geçen NA₄ZI.KIN = NA₄huwaši kelimesinin anlamı hakkında bir araştırma" *Belleken* 132 : 493 - 504), "Hitit tapınak ekonomisinde sosyal sınıf ve tabakalar" adlı bir bildiriydi. Yazıda, çok sayıdaki bayramlar, törenler v.s. dolayısıyla, Hitit mabedlerinin ekonomik bir temele dayandığı ve buralarda birçok görevli personel ve zenaatkârın bulunduğundan bahisle, bunların sosyal ve hukukî durumlarının ne olduğunun araştırıldığı bildirilmekteydi. Souček'e göre, tapınakta görev almış çeşitli mesleklerden, değişik kişilerin hepsine birden LÜ *hıllammatta-* adı verilmekteydi ki, bu, şimdiye kadar bu kelimeye verilen "kapıcı" anlamının yanlışlığını gösteriyordu. Bu terim altında toplanan kişilerin meslekleri su taşıyıcılıktan tahta ve kil tablet yazıcılığına, şarkıcılıktan rahipliğe kadar değişmekteydi. Tebliğ sahibine göre, bunlardan kültle ilgili olanları *hazziwita-* olarak isimlendirilmekteydi. Souček, tapınaklarda bu kadar fazla sayıdaki zenaatkâr için yer olması gerektiğini belirtti ve Boğazköy'deki 1. Tapınağın günündeki yapı kompleksini ve magazinleri bu personelle ilgili bulduğunu açıklıyarak (ayrıca cf. K. Bittel, "Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy im Jahre 1968" *MDOG* 101 : 11 - 13), buraların É GIŞ KIN-TI olabileceğine işaret etti. Tebliğin bitiminden sonra Gelb, É GIŞ KIN-TI'nin sadece elleri ile çalışan kişilerin barınabileceği bir yer olması gerektiğini, bu gibi yapılarda şarkıcı ve rahip v.s. kişilerin bulunmaması lâzım geldiğini, Mezopotamya kaynaklarına göre savundu ise de, Otten Sümerce, Akkadça ve Hititçe terminolojinin her zaman aynı şeyi yansıtmadığını tekrar ifade etti. Bundan sonra söz alan Astour, özellikle Ras Shamra metinlerinde LÜ.MEŞzarıputi (cf. *CAD* "Ş", s.v. *zarıpu* : 111) adlı kişilerden söz edildiğini, bunlar hakkında daha kesin bilgisi olanların açıklamalarını istedi. Cornelius, bunların kanısınca bir aşağı sınıf işçi olması gerektiğini ileri sürdü.